

УДК 330.101

Н.О. МОСКАЛЕНКО, канд. екон. наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
О.В. ПЕРЕПЕЛЮКОВА, канд. екон. наук, викладач кафедри
міжнародного бізнесу та економічного аналізу
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Ключові слова: міжнародний бізнес, інституціональне середовище, правовий аспект, міжнародна конвенція.

Виконано ретроспективний аналіз інституціонального забезпечення діяльності міжнародного бізнесу. Визначено основні особливості сучасного стану інституційного забезпечення міжнародної діяльності в Україні. Проаналізовано правовий аспект діяльності міжнародних відносин. Визначено рівні правового регулювання міжнародної діяльності в Україні. Виокремлено основні інститути, які формують зовнішнє інституціональне середовище міжнародних компаній. Проведено огляд стану інституціонального середовища розвитку міжнародного бізнесу. Проаналізовано основні показники глобальної конкурентоспроможності країн та визначено місце України в даному рейтингу.

Вступ. Міжнародний бізнес, який здійснюється як партнерські відносини суб'єктів двох і більше держав або економічна діяльність міжнародних компаній, неможливий без чіткого розуміння та імплементації норм та правил, визначених міжнародною спільнотою та міжнародними стандартами ведення бізнесу, використання ресурсної специфіки закордонних ринків, особливостей права іноземних держав, розуміння своєрідності політико-економічних відносин, які регулюються певними видами взаємодії на міждержавному рівні. Це означає, що при розширенні бізнесу за межі кордонів національної економіки, компанія має бути готовою до розширення меж інституціонального середовища. Інститутами, які формують зовнішнє інституціональне середовище міжнародних компаній, перш за все є: інститут зовнішньоекономічних відносин, що регулює процеси взаємодії економічних відносин резидентів держави зі світовою економічною системою; інститут міжнародного права, тобто сукупність правових норм, що регулюють правові взаємовідносини економічних суб'єктів при співпраці, як то інститут права власності — взаємовідносини, які виникають між економічними суб'єктами в процесі обміну благами та правочинностями; інститут контракту — взаємодії з партнерами по операціях, які відображають рівень приватних рішень, регулюються ступінь відповідальності; міжнародного визнання, захисту прав працівників та ін.; інститут міжнародного ринку, що регулює взаємовідносини, які виникають

між міжнародними економічними суб'єктами в ході обміну товарами, послугами, ресурсами; інститут міжнародної організації, що регламентує спільну діяльність людей, об'єднаних з метою зниження трансакційних витрат при досягненні цілей; інститут індикативного планування, що регламентує взаємовідносини іноземної держави та економічних суб'єктів у процесі стратегічного планування; інститут міжнародних фінансів, що регламентує кредитно-грошові відносини міжнародних економічних суб'єктів та банківської системи; інститут оподаткування, що регламентує взаємовідносини іноземної держави та економічних суб'єктів у процесі стягнення податків і зборів усіх видів; інститут соціальних гарантій, що регламентує взаємовідносини іноземної держави та економічних суб'єктів, а також різних верств населення при формуванні та розвитку людських ресурсів; інститут культури, що регламентує формальні та неформальні правила та угоди взаємодії міжнародної організації.

У період глобалізації в міжнародному бізнесі з'являються нові ознаки, характерні для теперішнього часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституціоналізація як тема наукових досліджень та напрям практичної співпраці економічних організацій є все більш та більш актуальною з огляду на швидкість змін в міжнародному середовищі, розширення інформаційного простору економічної співпраці, загострення питань політичної та культурної взаємодії партнерів тощо. Підтвердженням є той факт, що якість інститутів — один із параметрів оцінки конкурентоспроможності економік країн, яка започаткована та проводиться щорічно Міжнародним економічним форумом. Інститутам відведено роль гаранту у забезпеченні економічного зростання країни в середньостроковій перспективі.

Не можна не зазначити, що саме в цій темі здобули міжнародне визнання, Нобелівські премії та найвищі нагороди Рональд Коуз «За відкриття і ілюстрацію важливості трансакційних витрат і прав власності для інституціональних структур і функціонування економіки» (1992), Дуглас Норт та Роберт Фогель «За нове дослідження економічної історії за допомогою економічної теорії та кількісних методів для пояснення економічних та інституційних змін» (1993), Елеонор Остром та Олі-

вер Вільямсон «За дослідження в галузі економічної організації» (2009).

Саме роботи цих авторів вважаються фундаментальними у трактуванні та дослідженні інституціональних змін, формуванні інституціонального середовища, розробленні нових стандартів та економічних цінностей співпраці міжнародних партнерів.

Метою статті є огляд стану інституціонального середовища розвитку міжнародного бізнесу та виявлення проблемних аспектів.

Результати дослідження. Достатньо строго до визначення інституціонального середовища підходить нобелівський лауреат Д. Норт та інший американський вчений Л. Девіс, визначаючи її як базові політичні, соціальні і правові норми, що утворюють основу виробництва, обміну і розподілу, а термін інституціональне середовище використовують для опису об'єктів дослідження на макрорівні, тоді як на мікрорівні досліджуються інституційні угоди. Інституційні рамки є обмеженнями.

Інший нобелівський лауреат О. Вільямсон [1—3] доповнює надане Д. Нортом визначення і трактує інституціональне середовище як правила гри, що формують контекст, у якому здійснюється економічна діяльність. О. Вільямсон виокремлює в інституціональному середовищі звичаї, норми, політику, судову систему, право власності і контрактне право — варійовані параметри, що змінюють конкурентні витрати управління.

Надані вченими визначення є концептуальними, на них покладаються сучасники у дослідженнях проблем, поширенні ідей інституціоналізму та дослідженнях, заснованих на інституціональній теорії.

Традиційно у складі інститутів виділяють три основні елементи, які визначені Д. Нортом [2]:

- формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, адміністративні акти);
- неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності);
- механізми примусу (суди, судові пристави, поліція та ін.).

Підходів до розмежування інституціонального середовища існує чимало, кожен з авторів виокремлює ті елементи, які є більш значущими в рамках мети дослідження та дозволяють структурувати предмет дослідження. Такі підходи також можуть бути прийняті за основу, бо жоден з них не виключає один одного,

Оцінки України в Глобальному індексі конкурентоспроможності, 2015 р. [5]

а лише підкреслює складність інститутів та інституціонального середовища функціонування бізнес-організацій та їх важливість для сприяння еволюційному і стійкому розвитку.

Розповсюдженим є підхід до розмежування інституціонального середовища на три групи:

1. Інститути вищого порядку (інституціональне середовище) — визначають напрям розвитку економічної системи.

2. Інститути першого порядку (власність, етичні і правові норми).

3. Інститути другого порядку (ринок цінних паперів, фонди соціального страхування, фінансово-банківська система та ін).

О.Г. Бортнікова [4] до основних компонентів інституціонального середовища відносить: 1) нормативно-правовий; 2) організаційний; 3) самоорганізаційний; 4) соціально-культурний; 5) когнітивний.

Основою формування організаційної структури компанії в міжнародному аспекті, як вважають більшість учених, які займаються проблемою інституційного забезпечення, є інституціональне середовище діяльності компаній національного або міжнародного рівня.

Як відмічають представники інституційної школи, наявні інститути можуть зменшувати наслідки обмеженої раціональності поведінки, що, у свою чергу, зменшує коло обмежено розумних істот небездоганної моральності. За відсутності або зменшенні проблем обмеженості раціональності поведінки, потреба в

більшості інститутів була б не актуальною, що призвело б до їх значного зменшення.

При формуванні інституціонального середовища кожен компонент розглядається як системний об'єкт, що має внутрішню структуру, розвиток, свої функції, цілі у процесі інституціоналізації, які активно взаємодіють з іншими компонентами.

Основна функція інститутів у міжнародному бізнесі — встановлювати певні правила співпраці, які мають обмежувальні рамки та вимоги, що організують взаємовідносини між бізнес-партнерами різних форм власності або підрозділами однієї компанії, які знаходяться в різних державах.

На міжнародному рівні в рамках інтеграційних процесів регулювання міжнародної діяльності здійснюється відповідно до міжнародних контрактів, в яких фіксують взаємовідносини між учасниками процесу (країнами, підприємствами, установами). Таке регулювання процесу взаємодії відбувається у випадках, коли забезпечується вільний рух капіталів, створюється сприятлива економічна політика країн-партнерів.

Україна сьогодні, за даними Міжнародного економічного форуму, за якістю інститутів займає 130 місце серед 140 країн світу. Міжнародний економічний форум проводить щорічне дослідження Глобальної конкурентоспроможності країн, який складається з трьох груп показників, а саме [5]:

ТАБЛИЦЯ 1. Місце України в рейтингу країн за якістю державних інститутів

Країна	Місце в рейтингу	Результат (від 1 до 7)
Нікарагуа	120	3,078846626
Пакістан	121	3,074071021
Бразилія	122	3,062856969
Мозамбік	123	3,049797797
Молдова	124	3,041483193
Колумбія	125	3,020891644
Перу	126	2,991222677
Ліван	127	2,974675118
Мадагаскар	128	2,957721674
Нігерія	129	2,932782055
Україна	130	2,854293303
Парагвай	131	2,82694393

- базові вимоги: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічне оточення, здоров'я та початкова освіта;

- підсилювачі ефективності: вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку;

- фактори розвитку та інноваційного потенціалу: розвиток бізнесу, інновації.

За усіма перерахованими критеріями загальна оцінка України за даними на 01.09.2015 становила чотири бали із семи — це 79 місце в світі, детальні оцінки наведено на рисунку.

Найнижчі позиції Україна займає за показниками макроекономічного середовища та якості інститутів, останні ґрунтуються на оцінках державних і приватних інститутів. Оцінка наочно представлена в табл. 1—2 [5].

Основні характеристики оцінювання інститутів згідно з позицією Всесвітнього економічного форуму — дотримання та захист прав власності, етика ведення міжнародного бізнесу, регулювання рівня корупції, ефективність дій уряду, безпека держави, дотримання правил корпоративної культури, звітність.

За цими показниками Україна знаходиться на низькому рівні. Оцінки України не зазнали суттєвих змін протягом тривалого часу, тому тенденція є стійкою.

Стан інститутів в Україні за даними Всесвітнього економічного форуму висвітлено в табл. 3 [5].

Варто зауважити, що це найголовніші цінності та гарантії, на яких будується співпраця міжнародних економічних суб'єктів і які закріплюються міжнародними конвенціями [6—8]:

1. Дотримання та захист прав власності. Міжнародна спільнота декларує право мирно володіти своїм майном, бо не існує ніякого володіння власністю до тих пір, доки особа не може заявити про своє право власності. Даний інститут захищає права фізичних і юридичних осіб, тобто компаній, і має важливе значення, оскільки економічна система держав-учасниць міжнародних конвенцій заснована на праві приватної власності й праві вільно створювати економічні одиниці як «юридичні особи». Правовідносини щодо захисту прав власності закладені міжнародною Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, яка була підписана 4 листопада 1950 р. в Римі десятима європейськими державами. Ця Конвенція стала фундаментом цілого комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів і потреб. З 11.09.1997 вона набула чинності і в Україні.

2. Етика та рівень корупції. Вагома проблема як для співпраці економічних суб'єктів на міжнародному рівні, так і на національному. Питання «етики» та рівень корупції породжуються домінуванням особистісних відносин над діловими, фактичною бездіяльністю або неготовністю до професійної взаємодії суб'єктів на засадах «взаємності», правовою не-

ТАБЛИЦЯ 2. Місце України в рейтингу країн за якістю приватних інститутів

Країна	Місце в рейтингу	Результат (від 1 до 7)
Єгипет	100	3,8508161
Італія	101	3,8499586
Камбоджа	102	3,8136375
Монголія	103	3,7800076
Ефіопія	104	3,7682567
Камерун	105	3,7632182
Бенін	106	3,7445943
Домініканська Республіка	107	3,7416624
Угорщина	108	3,7415818
Бразилія	109	3,736476
Україна	110	3,7253733
Сальвадор	111	3,7224712

ТАБЛИЦЯ 3. Місце України в рейтингу країн за характеристиками інститутів, 2015 р.

Характеристика	Місце в рейтингу	Результат (від 1 до 7)
Дотримання та захист прав власності	131	3,0001832
Етика та корупція	107	2,7735277
Ступінь зловживання впливом	125	2,4842194
Ефективність уряду	119	2,8666473
Безпека	132	3,1468889
Корпоративна етика	76	3,8210859
Звітність	130	3,6296608

захищеністю інтересів суб'єктів, нерозумінням суті етичних принципів і норм співпраці та взаємодії, відсутності навичок їхньої практичної реалізації.

3. Ступінь зловживання впливом — пропозиція або надання неправомірної вигоди суб'єкту, який пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду вплинути на ухвалення рішення особою, уповноваженою на виконання функцій, зокрема, держави.

4. Ефективність уряду визначається якістю державних послуг, ступенем незалежності державної служби від політичного тиску, якістю розробки та здійснення урядової політики, а також рівнем довіри до уряду та підтримки його політики.

5. Безпека охоплює процеси і принципи розвитку держав, регіонів, і світу в цілому з урахуванням системного впливу географічних, політичних, економічних, воєнних, екологічних, етнічних, демографічних, релігійних та інших факторів. Це сфера протидії загрозам на глобальному рівні, які мають у тому числі і економічну природу, як то економічна злочинність, безробіття та міграція трудових ресурсів, перерозподіл структури світового господарства, обмеженість економічних ресурсів, надлишковість та дефіцитність окремих економік тощо.

6. Корпоративна етика, тобто культура поведінки співробітників компаній, їхні переконання, традиції, рівень взаємовідносин між керівниками середньої ланки (менеджерами) та робітниками, між компанією, її клієнтами (споживачами) і партнерами, державою та суспільством. Запроваджується за допомогою сучасних стандартів корпоративного управління

та є гарантією у формуванні відносин з міжнародними партнерами на принципах законності, професіоналізму, добросовісності, взаємної довіри і непохитності зобов'язань [7].

Основне призначення аналізу та звітності в міжнародному бізнесі — забезпечення прибутку за допомогою виявлення відхилень від плану, що дає змогу виявити слабкі місця та завчасно застосовувати міри, які сприяють зниженню негативних явищ.

Низькі оцінки міжнародної спільноти за цими базовими інститутами вказують на те, що в Україні спостерігається ситуація, коли значення інституційних чинників применшуються та недооцінюються. За таких умов проблемою є довіра з боку міжнародних партнерів, зокрема в економічному секторі та в міжнародному бізнесі.

Висновки. Можна стверджувати, що розвиток інституціонального забезпечення діяльності міжнародного бізнесу на трьох рівнях його прояву досить різноманітний. Виконаний у статті аналіз виявив, що інституціоналізація як напрям практичної співпраці суб'єктів економічної діяльності є все більш актуальною з огляду на швидкість змін у міжнародному середовищі, розширення інформаційного простору економічної співпраці, загостренні питань політичної та культурної взаємодії партнерів. Підтвердженням є той факт, що якість інститутів — це один із параметрів оцінки конкурентоспроможності економік країн, яка започаткована та проводиться щорічно Міжнародним економічним форумом. Інститутам відведено роль гаранта у забезпеченні економічного зростання країни в середньостроковій перспективі.

З огляду на наведені рейтинги можна стверджувати, що показники інституційного забезпечення розвитку міжнародного бізнесу в Україні є низькими. За даними аналізу, Україна посідає місце на рівні країн, економіки яких є нерозвиненими.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Davis L., North D.* Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge. 1971. — P. 6.
2. *Норт Д.* Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — М.: Фонд экономической книги «Начала». 1997. — 190 с.
3. *Уильямсон О.И.* Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая контрактация» / Науч. ред. и вступ. ст. В.С. Катькало; пер. с англ.

- Ю.Е. Благова, В.С. Катяло, Д.С. Славнова, Ю.В. Федотова, Н.Н. Цытович. — СПб. : Лениздат; 1996. — 702 с. — 688 с.
4. Бортнікова О.Г. Інституціональний підхід до вивчення систем безпеки в теорії державного управління [Електронний ресурс] / О.Г. Бортнікова // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2012. — № 6. — Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=429>.
  5. Офіційний сайт Міжнародного економічного форуму [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR>
  6. Конвенція про захист прав і основних свобод людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
  7. Рум'янцева В. Захист власності фізичних та юридичних осіб в Європейському суді з прав людини / В. Рум'янцева // Право України. — 2004. — № 5. — С. 38—40.
  8. Скринька Д.В. Роль права як фактора економічного розвитку/ Д.В. Скринька // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. — К., 2000. — Випуск 21 (частина II). — С. 99—102.

REFERENCES

1. Davis L. and North D. (1971), *Institutional Change and American Economic Growth*. Cambridge, P. 6.
2. Nort D. (1997), *Instituty, institucional'nye izmeneniya i funkcionirovaniye ehkonomiki* [Institutions, institutional change and economic performance], Fond ehkonomicheskoy knigi «Nachala», Moscow, Russia.
3. Uil'yamson O.I. (1996), *Ekonomicheskie instituty kapitalizma: Firmy, rynki, «otnoshencheskaya kontraktaciya»* [The economic institutions of capitalism: Firms, markets, «relational contracting»], Lenizdat, St. Petersburg, Russia.
4. Bortnikova O.G. (2012), *Institucional'nij pidhid do vivcheniya sistem bezpeki v teorii derzhavnogo upravlinnya* [Institutional approach to the study of security systems in the theory of public administration], *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvitok*, vol. 6, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=429> (Accessed 9 September 2016).
5. The official site of the World Economic Forum, available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=UKR>. (Accessed 10 September 2016).
6. *Konvenciya pro zahist prav i osnovnih svobod lyudini* [Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms of the person], available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Accessed 20 September 2016).

7. Rum'yanceva V. (2004), *Zahist vlasnosti fizichnih ta yuridichnih osib v Evropejs'komu sudi z prav lyudini* [Protection of individuals property and legal entities in the European court of human rights], *Pravo Ukrayiny*, vol. 5, pp. 38-40.
8. Skrynka D.V. (2000)., *Rol prava yak faktora ekonomichnogo rozvytku* [Role of law as a factor of economic development], *Actual problems of international relations*, vol. 21, pp. 99-100.

Надійшла 23.09.2016

Н.А. Москаленко, Е.В. Перепелюкова

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕСА

Выполнен ретроспективный анализ институционального обеспечения деятельности международного бизнеса. Определены основные особенности современного состояния институционального обеспечения международной деятельности в Украине. Проанализирован правовой аспект деятельности международных отношений. Определены уровни правового регулирования международной деятельности в Украине. Выделены основные институты, которые формируют внешнюю институциональную среду международных компаний. Проведен обзор состояния факторов институциональной среды развития международного бизнеса. Проанализированы основные показатели глобальной конкурентоспособности стран, определено место Украины в данном рейтинге.

Ключевые слова: международный бизнес, институт, правовой аспект, международная конвенция.

N.O. Moskalenko, O.V. Perepelyukova

Semena Kuznetsa Kharkiv National University of Economics

INTERNATIONAL BUSINESS INSTITUTIONAL ENVIRONMENT

In the article the retrospective analysis of the institutional support of the international business. The main features of the current state of institutional support international activities in Ukraine. Analyzed the legal aspects of international relations. The levels of international regulation in Ukraine. Thesis there is determined basic institutions that form the external institutional environment of international companies. An overview of the factors of institutional environment of international business. The basic indicators of global competitiveness, and the place of Ukraine in this rating.

Keywords: international business, institution, legal aspects, international convention.